

Gyürky Katalin

„Figyeljünk elszabaduló vágyainkra”

A Csokonai Nemzeti Színház
Dorottya-előadásáról

„Csokonai hahotázik, hogy ne sírjon. Kegyetlen komédiát csinál, hogy a hangos vigalommal elúzza az ólálkodó pusztulás árnyait, amelyek ott köröznek körülötte. Beleveti magát az álarcos forgatagba, hogy feledje Lillát, feledje kudarcait, megalázó házalásait, az ostoba fajankók ítéletét, akik akkor is semmirekellőnek, léhűtő csepűrágónak tartották, ha nevettek mutatványain” – írta Horgas Béla a Csokonai Vitéz Mihályról szóló könyve Dorottya-fejezetében. S ezzel rátapintott a „vidám természetű poétaként” emlegetett debreceni költő lelke mélyén rejlő tragikumra, amelynek elfedésére valóban egy vígeposz megírása, s általa a „fársángi” létállapotba merülés lehetett a legjobb megoldás.

Egy huszonnégy órás karneváli hangulat megteremtése, amelynek szintén hatványozottan ambivalens jellegére Szabó K. István rendező a költő 250. születésnapjára, 2023. november 17-ére készített nagyszabású előadásában mutatott rá – mégpedig nem máshol, mint a poétáról elnevezett Csokonai Nemzeti Színházban. Mintegy „hallgatva” Horgas Béla véleményére, mely szerint a *Dorottya* értelemzésekor – így a színrevitelekor is – először Csokonai személyét, személyes „indítékait”, a benne egyre gyülemelő belső feszültséget érdemes górcső alá venni.

Így, amikor Pálóczi Bence képében színre lép az ifjú, de már kellően megtört Csokonai, hogy a *Dorottya*jához intézett *Előbeszédét* a maga számára is értelmezze, a darabban mint állandó eposzi kellék, Prieger Zsolt és zenekara feülről „letekintve”, azaz színpadképiles jelezve, hogy a poéta „felettes énjét”

1. kép. Dorottyák a *Dorottyá* című előadásból (Rendező: Szabó K. István)

képviseli, a következőre figyelmezteti Mihályt: „én nem leszek én”. Azaz, már most jelzi számára és számunkra, nézők számára is, hogy ha valaki, a költőt is beleértve, beleveti magát a „fársángi” forgatagba, az hagyjon fel magára nézvést (is) minden reménnyel, mert olyasfajta létállapot részesévé válik, amelyben minden addig megszokott, a társadalmi hierarchia és status quo megkövetelte szabályrendszer borulni fog, az én határai feloldódnak, elmosódnak az ünneplő tömegben, minden a visszájára fordul, sőt, viszonylagossá válik.

Erre ráébredve Csokonai közli is a nézőkkel, hogy az „Előbeszéd innentől Élőbeszéddé változik”, azaz a megírt irodalmi szöveg színházzá léssen. S a hangsúly Szabó K. István minden eddigi *Dorottyá*-értelmezést felülíró rendezésében éppen azon van, hogy ettől kezdve nem egy „fársángi” szituációt imitáló színdarabot látunk, hanem egy olyan adaptációt, amelyben Csokonai huszonegy órára tervezett mulatsága a *commedia del' arte* hagyományait követő karnevállá növi ki magát. Olyasfajta érzéki tobzódássá, amelyről Mihail Bahtyin szeniális okfejtése óta tudjuk, hogy „önmagában szertartás jellegű, szinkreti-

kus színjátékforma”. Azaz: színház lesz itt a színházban, vagy ha tetszik: karnevál a karneválban, olyasfajta – csak a színdarab idejére érvényes – „ereszd el a hajam”, amelyben – hangzik el Verebes Ernő dramaturg Csokonai archaikus textusát vendégszövegekkel, humoros ki- és beszólásokkal maivá tett csodálatos átiratában – a „curva perspektiva”, azaz a „megtévesztő optika” lesz érvényben. Az idő linearitása megbomlik, körkörössé válik, így a születés – tudjuk Bahyintól – a halállal lesz terhes, míg a halál az újjászületéssel, ezért nyugodtan hallgathatunk Priegerék „fel, a halálra!” „felsőbb” utasítására. S meg kell barátkoznunk azzal is, hogy a szent és a profán egymásba olvad, s hiába „nincs itt hely a vallásfilozófiának”, a testiség, a buja erotika kultiválása közben „titokban a papság is mulat”.

Vagyis olyasfajta szituáció alakul ki, amelyben minden megengedett. Megengedett az is, hogy a Csokonai „fársángja” ne Kaposváron, hanem a poéta születésnapját ünneplő cívisvárosiak örömeire ez esetben Debrecenben legyen, s az is, hogy Dorottyát ne egy éltesebb színművésznő, hanem egy színművész játssza, az a Bakota Árpád, aki ez esetben a „pártában maradásával” Csokonai személyét, a Lillával megélt élethelyzetét, azaz a *Dorottya* megírásának origóját is jelképezi.

Ám a rendező arra is figyelt, hogy a „fársáng” illetően karnevállá duzzasztásában, ebben a kifordított világban Csokonai *Dorottya*jának történeti elemei se szenvedjenek kárt, azaz következetesen, a poéta nagysága előtt meghajolva legyenek jelen. Vagyis, aki a klasszikus műre vágyik, az sem távozik hiányérzettel a színházból. Mert miután Szabó K. István a realiztikus térből és élethelyzetből – egy kocsmabelsőbből – kiindulva, Carnevál (Merics János) személyét követve szinte észrevétlenül lépteti át a nézőt a mulatság szürreális terébe, az eposzi kellékek tiszteletben tartása mellett megkapjuk a szüzsé legfontosabb csomópontjait is. Elhagyjuk a kocsmá örökké részeg figuráját (Takács Dániel), aki hiába próbál ezt követően folyamatosan bekerülni a karneváli forgatagba a sűrű „én kérek elnézést”-jeivel, a „fársángoló” elutasítása jelzi: ő a szemükben ettől kezdve külön, oda nem illő figura, és még az állandó részegsége sem elég „másállapot” a karneváli létmódba való integrálódásához. Így azon az enumeráción, azaz az eposz műfajához kötelezően hozzátartozó seregszemlén sem vehet részt, amelynek során egy Csokonai korabeli ekhós szekérből lépnek elő és mutatkoznak be a mulatság résztvevői. Akik a *Dorottya* fő ellenségévé váló Carnevál előtt helyet foglalva igen hamar feladják a „szabályos ülésrendet”, és a Lászlóffy Zsolt szerezte, hol egy vásári forgatag kintornáját idéző dallamokra,

hol a Csokonai Nemzeti Színház énekkara előadta klasszikus zenére, hol pedig Priegeerek modern, formabontó, mégis fülbemászó hangzásformáira belekezdnek a Csokonai írta vígposzban is fontos szerepet betöltő táncukba. Csak épp annak karneváliásított, fülledt erotikától sem mentes változatába. Ahol megint csak mindent szabad, még a nők mellét is meg lehet fogni. Azokét a nőket – pontosabban matrónákét, Dorottya mellett Adelgundáét (Ráckevei Anna), Rebekkáét (Csikos Sándor), Mártáét (Vékony Anna), Orsolyáét (Oláh Zsuzsa) –, akik ettől kezdve folyamatos küzdelmet vívnak a Carnevál birtokolta mátrikuláért, a saját tisztességükért, s teszik mindezt a Csokonai-mű női összefogásába, szövetségkötésébe és háborúskodásába ágyazva.

Mégis kicsit – vagy nagyon, nézőpont kérdése – másképp. A két nem között dúló háború ugyanis itt – véleményem szerint az előadás legerősebb jeleneteként – nem lesz más, mint egyfajta gruppenszex, egy, Szabó K. István által gyönyörűen stilizált, mert egy lesüllyesztett „medencébe” álmódott orgia, amelyben az ölés és ölelés magyar nyelvben nem is annyira távoli értelme is kifejeződik.

Fotó: Éder Vera

2. kép. A Dorottya című előadás színpadképe (Rendező: Szabó K. István)

S ami után joggal jelentik ki a magukhoz térő, vagy magukhoz se térő szereplők: „Isten bocsásson meg nekünk, mert mi magunknak nem fogunk”.

De mivel karnevál van, s a szent és a profán keveredik, a bálozók között szabadon kószáló istenek és félistenek – Vénusz (Hajdu Imelda), Ámor (Kiss Gergely Máté) és Hymen (Csata Zsolt) – ezt szívesen meg is teszik. Sőt: nemcsak, hogy felmentik az orgia szerepelőit, hanem, hogy soha ne feledjék el ezt a talán soha vissza nem térő létállapotot, Vénusz kamerával is rögzíti a tobzódás különböző szegmenseit.

Egyedül Éris, a viszály istennője az, aki csak egyszer vegyül el a tömegben – mintegy a Dorottya által megevendő fánk, s a beléje ily módon beléoltott „fúriaság” előképeként —, hogy azután szintén mint egy „felettes én”, a karzatról szemlélje, pontosabban onnan drukkoljon és onnan irányítsa az eseményeket. Ám Éris hátborzongató dallamokba is foglalt ármánykodása Újhelyi Kinga csodálatos előadásában – mivel a karneválban minden a visszájára fordul – végeredményben szintén máshogy fog elsülni. Egy kis „közjáték” után, a csetepatéban megsérült Dorottya zseniális „majdnem-temetési” jelenetét követően Éris közbenjárása mégsem Dorottyaék vagy a férfiak vesztét, hanem a szokásos létmódjukba való visszatértük után is a jóllétüket fogja biztosítani.

Megfiatalodást, így lehetőségeket, szerelmi sanszokat kínálva számukra. Azaz a már jól ismert kiskocsmái, reális miliőt, ahol ugyan „helyére zökken az idő”, de ahol a látottak fényében már tudjuk, mennyire „figyelnünk kell elsza- baduló vágyainkra”. Mert oly ritkán élhetjük ki azokat. Ám Szabó K. István rendezésének, és a darabjában játszó teljes debreceni társulatnak köszönhetően ezekről, és ezek kivételes megélési lehetőségeiről már soha többé nem fogunk elfeledkezni.

■ Csokonai Vitéz Mihály: Dorottya

Vígeposz Verebes Ernő átiratában

Játsszák: Pálóczi Bence, Mercs János, Bakota Árpád, Csata Zsolt, Újhelyi Kinga, Hajdu Imelda, Kiss Gergely Máté, Ráckevei Anna, Csikos Sándor, Oláh Zsuzsa, Vékony Anna, Vranycz Artúr, Dánielfy Zsolt, Papp István, Kránicz Richárd, Balázs-Bécsi Eszter, Garay Nagy Tamás, Wessely Zsófia, Nagy Kíra, Horváth Julianna, Mészáros Ibolya, Varga Klári, Tolnai Hella, Gelányi Bence, Takács Dániel, Edelényi Vivien; *Közreműködik:* a Csokonai Nemzeti Színház énekkara és a PR-Evolution Junior Debrecen tánc- kar; *Rendező:* Szabó K. István; *Dramaturg:* Verebes Ernő; *Jelmeztervező:* Rátkai Erzsébet; *Díszlettervező:* Horesnyi Balázs; *Az előadás élőzenéjét szerezte:* Lászlóffy Zsolt; *Felvételről közreműködik:* Prieger Zsolt és zenekara; *Koreográfus:* Katona Gábor